

F ü s u n A k a t l ı

Öykülerde Dünyalar

Öyküleriyle Yusuf Atılgan

Kırk beş yıl önce yayımlanmış olmasına rağmen taptaze, dipdiri ve edebiyat okuruna, öykü edebiyatımıza ufuk açan bir kitaptan söz açacağım bu yazıda. *Bodur Minare-den Öte*, Türk öykücülüğünü tanımak, incelemek isteyenler için mutlaka uğranması gereken bir duraktır. Böyle olmasına rağmen yeterince tanındığını, bilindiğini, yerine konduğunu sanmıyorum.

Yusuf Atılgan 'edebiyatını' romanlarıyla belirlemiş bir yazar. Elbet bu 'edebiyat' üzerine konuşulurken, yazarın *Aylak Adam*'la olsun *Anayurt Oteli*'yle olsun, nasıl bir dünya biçimlendirdiği bilinmeli. Ben de biliyorum bunu zaten. Biliyorum bilmesine de, bildiğimi hiç karıştırmak niyetinde değilim *Bodur Minare-den Öte* yazısına. Salt bir yöntem sorunundan ibaret değilse bile, yine de bir ölçüde yöntem sorunu sayabilirsiniz bunu. Yusuf Atılgan'ın öykücülüğünü seçiyorum ve orada kalıyorum. Bunun pekâlâ yapılabileceğini düşünüyorum. Çünkü bir yazar hem tektir hem -yazıları sayısınca- çoktur. Hem bir bütündür hem de parçalarının toplamına ne eşit ne ondan eksik ne ondan fazla olan bir 'şey'dir. Yani ben diyorum ki: romanlarının Yusuf Atılgan'ı ile öykülerinin Yusuf Atılgan'ını birbirbirinden ayırmayabileceğimiz gibi, aynı haklılıkla, ayırabiliriz de. Tabii ortalama, sıradan, sadesuya bir yazar karşısında olmadığımız için bir anlam taşıyor bu özelleme. Bir yöntem diyeceksek buna, bu yönteme yazarın yazar kimliği geçerlilik kazandırıyor.

Bodur Minare-den Öte sırasıyla iki, üç, dört öykünün yer aldığı üç bölümden oluşuyor: 'Kasabadan', 'Köyden', 'Kentten'. Bölümler toplumsal portrede düz bir sıra izlememiş. Ne düz bir 'çıkış' ne düz bir 'iniş' söz konusu burada. Öykülerin sözünde de birimlerden kurulu bir süreç dile gelmiyor zaten. Bir bağlantı var, ama zamana-uzama dayalı olsa da, zamanları ya da uzamları birbirine ulamaktan öte bir işlev görüyor bu bağlantı. Öykülerin kişileri, kasabada olsun, köyde ya da kentte olsun, daralan dünyalarda yaşayan kişilerdir. Toplumsal bağlamlara yerleşme biçimleri, kişilerin kendi gözlerinden, kendi açılarından değerlendirilerek aktarılıyor.

Kasabalı evde kalmış, okumuş kızın dünyası ne kadar ‘yaşanmaz’sa, kentteki küçük adamın dünyası da o kadar ‘yaşanmaz’dır. Sıkıntının, boğuntunun, çıkmazların, mahkûmiyetlerin yaşadığı ve yaşamı yaşanmaz kıldığı dünyalardır *Bodur Minareden Öte*’deki tüm kişilerin dünyaları.

‘Birey üzerindeki toplum baskısı’ gibi pek basmakalıp bir etiket yapıştırsak bu öykülerin ana izleğine, belki çok yanılmış olmayız; ama bunun her bir öyküde hangi boyutlanmalarla yansıdığını göz ardı etmekle, Yusuf Atılgan öykücülüğünün önemli özelliklerinden biri olan yaşarlığı bu etiketin ardında yitirmiş oluruz. Kitaptaki dokuz öykünün hemen hepsinde, başkalarından ‘farklı’ bir kişi üzerine odaklanır anlatı. Uyumsuzdur, yadırganandır, dolayısıyla yalnız, umarsız ve çıkmazdadır bu kişi.

‘Kasabadan’ bölümündeki ‘Evdeki’ öyküsünde; kasabalının tanıyamadığı, yadırgadığı, bu yüzden de moraliyle, dedikodusuyla, sevgisizliğiyle kısıtlayıp boğmaya çalıştığı bir kızdır öyküsü anlatılan. Farklılığı okumuşluğundan gelir. Dünyayı kitaplardan tanımış, okuduğuyla yaşadığını bağdaştıramamamın boğuntusuyla daralmış, sıkışmıştır. ‘Bütün dünya böyle mi, kitapların söylediği yalan mı?’ diyerek kısır isyanını büyütür. Hayatını hiçbir türlü yaşayamamaktadır. Cinselliğini bile, tiksiniç bulduğu yeniyetme bir oğlanla, anlamsız bir oyunda çirkinleştirerek yaşayabilir ancak. Düşünde bütün gece bir kurbağa sıçrayacaktır üzerine artık. Bu dar çevreden bir çıksa, kasabadan çıkabilse, kırılacak mıdır çember?

‘Saatlerin Tıkırtısı’ adlı öyküde iç içe iki öykü kişisi buluruz. Biri daralan dünyasını öyküler kurarak soluklandırma çabasındaki anlatıcı kişidir. Öbürü, onun bir tabeladan, loş bir dükkândan yola çıkarak üzerine bir öykü kurduğu saatçi. Daracıktır saatçinin dükkânı. Soya-dı ile acıklı bir karşıtlık yaratan bu dükkâna, dükkândaki saatlere mahkûmdur saatçi A. Yay-ladan. Saatlerin tıkırtısı sıkıntı veren, hiç değişmeyecek, bozulmayacak olan bir tekdüzeliği simgeler. Öykü içindeki öyküye göre, saatçi bir gün kurmayacaktır saatleri, dükkândan fırlayacak, ‘saatlerin yapıldığı yere’ diye haykıracaktır. ‘Çıldırıldı’ diyeceklerdir kasabalılar. Saatçi böylece yırtmış olacaktır; bir saatin çarkı gibi kapalı bir çemberle varlığını kuşatan, kalınlaştıkça kalınlaşan kabuğunu. Bu öyküde ‘farklı’ olan kişi, saatçinin öyküsünü kurandır. “Saat-çi”nin sonunda yazmamaya karar verdiği öyküsünde kırdığı -saatçiye kırdırdığı- çember, aslında onun kendi çemberidir. Kurduğu öyküyü gerçeklemeye, tahkike yanaşmaması bundandır. Bozulmasını istemez kurtuluş düşünün. “Ayakkabı onarıcısının da dükkânının içi görünüyordu” diye biter -yeniden başlamak üzere- öykü. Şimdi ayakkabıcının öyküsünün kurulmasında, onun kurtarılmasında, onun kurtuluşu aracılığıyla soluklanmadadır sıra.

‘Köyden’ bölümünün ilk öyküsündeki farklı kişi, bir delidir. Neredeyse simgeseldir ‘deli’lik bu öyküde. ‘Deli’nin zaten kaskatı bir toplum dışılık özelliği vardır. Bunu köyün çocuklarıyla somutlar Atılgan. Osman’ı çileden çıkaran, en başta, saf olarak toplumsallığı temsil eden çocuk ‘güruhu’dur. Dağlarca’nın dizesinde olduğu gibi, çocuklar gerçekten de ‘korkunçtur’lar. Bu öykü delinin ağzından yazılıdır. Dupduru bir ışık altında ayrıntılarına dek aydınlatılan

Osman'ın bilinci, Osman'ın aslında çarpık olması gereken algılama görüngesinden (perspektif) yansıtılmaktadır. Bir delinin -ya da bir 'garip kişi'nin- bu akıllı ve aydınlık söylemi şaşırtıcıdır doğrusu. Ama Osman'ın yarım-akıllı bilincini büsbütün bulandıran umarsız tutkusuna karşın, yazarın Osman'ın omuzundaki gölgesinin aralıksız sezilmesine karşın, öykü inandırıcılığını yitirmemektedir garip bir biçimde. Böylelikle, iyice altı çizilmiş bir itilmişlik, farkında olunan bir kısırılmışlıktır Osman'ın tutku çıkmazında biçimlenen. Okura böyle aktarılmaktadır. Bir dişli değil, bir kıskaç olabilir artık 'Tutku' öyküsünde kişiyi öğüten düzeneğin adı.

Ötekilere göre daha az ilginç, fantezisini biraz yavan bulduğum 'Kümesin Ötesi' adlı öykü de; ölçülü tutulmuş oylumu ve dar dünya izleğini çeşitlendirmesiyle kitabın düzeyine ayak uydurmuş sayılabilir. Tavuğun kümes dışından biriyle, kadınla yakınlaşması, kümestekilerin onu dışlamasına yol açar. O da 'farklı'dır artık. "Yalnız bir gökyüzü parçasının gördüğü daracak yer" canını sıkar onun, durmadan yağın yağmur da. Özgürlük savaşımına doğru bir adım atar, kümesin ötesini dener. Başarısızlıkla da sonuçlansa bu girişim, şimdi yeni bir özlem yerleşmiştir tavuğun içine. Bir 'anlam'dır bu, kümeste yaşayıp yaşayabileceği tek anlam. "Ama ben her zamandan çok şimdi kocaman avluların özlemini duyuyorum. Duvarların ardında o uçsuz bucaksız dünyada daha iyi tavuklar arasında, daha anlayışlı horozlarla geçecek günlerin özlemiyle doluyum." diyen tavuğun bu bildirisini, hümanist ya da özgürlükçü bir yoruma bağlamak, bana ucuz ve zevksiz görünüyor. Belki 'Kümesin Ötesi'ni, Yusuf Atılgan'ın *Ekmek Elden Süt Memeden* adlı kitapçığındaki iki masalla daha masalsılaştıran tavrının başlangıçlarında bir yere koymak daha doğru olur. Kuşku yok ki basit bir 'teşhis ve intak'tan öte bir şeydir bu masallarda söz konusu olan.

'Dedikodu', Yusuf Atılgan öykücülüğünün ulaştığı dorukta yer almaktadır. Üç söylemle bütünlenir öykü. 'Kocagelinin dediği', 'Küçükgelinin dediği', 'Fadimabanın dediği' bölümcükleriyle sarmal bir yapı kazanır. Dar mı dar bir dünyayı kendilerince genişletmenin bir yolu olarak görürler köyün kadınları dedikoduyu. Umutlarını, öfkelerini, hınçlarını, yetinmezliklerini hep dedikoduya dökerler. Bu öykünün farklı, farklılığıyla da yalnız, uyumsuz kişisi şehirden gelen küçükgelindir. Sıkılır, yetinmezdir. Yetinmezliği -'Evdeki' öyküsünde olduğu gibi- yatağına dek bırakmaz yakasını. Her sabah ele güne karşı, baca tütsün diye boşuna yaktığı ocakta somutlanır adeta isyanı. Kurtuluşu köyden kaçmaktır, ne olursa olsun kaçmak. Dallanıp budaklanan dedikoduların baş kurbanıdır küçükgelin. Anımsamalarına, umutsuz umutlarına sığınır. Kocagelinin dedikodusu has dedikodudur. Onu da sıkır çevresinin basık, kısır çevreni, ama tam ayırımsamaz bunu. Ne de olsa farklı değildir, yaban değildir çünkü. Kendini dedikodularıyla ferahlatır, sigara kâğıdını sakız edip çiğnemek gibi küçük kaçamakları büyük bir sır gibi yaşar gider. 'Fadimabanın dediği' ise, ölü Hatçeduduya sesleniştir. Şikâyet eder, dert yanar, köyden haber iletir, dedikodu yapar... Tüm bir yaşamdır, hep birlikte ve teker teker yaşadıklarının serimidir Fadimabanın sözü. Ama söyleşisi ölüyledir. Bu öykü, kuruluşa eskimemiş, eskiyeceği de olmayan, çok olanaklı bir dil getirmektedir öykücülüğümüze.

Öykü yazınımızda Yusuf Atılgan'a yoldaş aranacak olsa, uzaktan uzağa belki Tahsin Yücel'e gider insanın aklı. Tahsin Yücel gibi Yusuf Atılgan da “köy yazını” denen tavrın kesinlikle çok uzağında durur.

‘Kentten’ bölümünde kişileri sıkı, boğan cendere, artık kapalı çevrenin, hücrelenmiş mahkûmiyetlerin cenderesi değildir. Değildir de ne değişir? Daha bölümün başında, ‘Yaşamaz’ adlı öyküde, öykünün adıyla özetlenir adeta *Bodur Minareden Öte*’nin sözü. Öykü kişinin ‘farklılığı’ apaçıktır. Bücürdür o, ‘başka’dır o, ‘filozof’tur. Alaya alırlar, horlarlar, aşağılarlar, kazıklarlar onu. “Bütün dünya bana bir yaşama borçlu” diye düşünür. Kendisine yakınlık gösteren biricik kişiyi, yaşamaz olan bu hayattan kurtarmak ise, onun gönül borcudur. Şimdi artık kendini öldürecektir.

Atılgan’ın kent öykülerinde, 60’lı yılların önde gelen izlekçeleri izlenebiliyor: Uyumsuzluk, boğuntu, saçmanın yaşanması, yaşamın tekdüzeliği vb. Ama köy ve kasaba atmosferine yerleştirilen öykülerde de aynı temel motif değil miydi çeşitlendirilen? Böyle olunca bu varoluşsal bunalıyı kolay kolay yabancılaşma olgusuna bağlayamıyorum ben. Başlangıçta anlatmak istediğim gibi, uzamlar değildir yaşamaları böyle belirleyen Atılgan’ın öykülerinde. Sorun sınıfsallıktan, toplumsallıktan, çevre belirlenimlerinden beride (ötede değil, beride) bir yerlerde biçimlenmektedir.

Son öyküler iyiden iyiye ayağımızı suya erdirmelidir bu konuda bir karara varırken. ‘Atılmış’ın aylak kişinin ipe sapa bağlı olmayan edimleri şu sözle sona bağlanır: “Yandaki kanapede oturan bir adam bana bakıyordu: beni görüyormuş, ben oradaymışım gibi.”

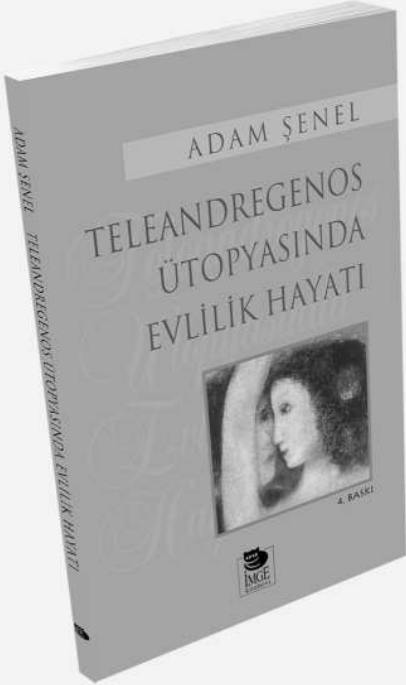
‘Çıkılmayan’da, dışa bakışta, sözgeli bir 6-7 Eylül olayını akla getirecek anırtımlar bulsanız da, öykü bütün bütüne bir kaygının ve nihayet çürük bir azı dişine tutunup varlığını somutlayabilmenin öyküsüdür.

‘Bodur Minareden Öte’ öyküsü, “Sıvasız taş duvara yaslanıp o korkunç sesi bekledim.” diye başlar. Varlığından sıyrılmanın bütün gereklerini yerine getiren aylak kişi, stadyum ahâlisinin bağırmasıyla, yalıtılma, teklifi yaşama koşullarını tamamlamış olur. Bu ‘aylak’ın düşsel serüveni şöyle sonlanır: “Sırtımdaki ağır duvarı temelinin üstüne indirdim; yürüdüm.”

Bu içerik çözümlemesiyle vardığım çekirdek, insanın doğasına ilişkin bir düğüm müdür, dolayısıyla ‘insanın doğası’ denen o ele dile gelmez, yalnız buram buram metafizik kokusuyla baş döndüren, akıl çelen ne idüğü belirsiz ‘sorunsallığın’ deşilmesini mi amaçlamıştır Yusuf Atılgan öykülerinde? Ben sanmıyorum öyle olduğunu. Dünyası dil olanların, dilde dünya kuranların, bunun hakkıyla üstesinden gelenlerin düşünceleri de, insana ve yaşama yaklaşımları da berrak ve sağlam -hiç değilse kendi içinde tutarlı- oluyor görebildiğimce. Böyle olunca da; ‘tarihsiz, yalıtılmış, mutlak ve bireyiksiz insan’ı anlatmaya kalkışmıyorlar elbet. Kişilerden yola çıkıyorsa Yusuf Atılgan, belli bir tarih kesitini yaşamış olan, kasabada, köyde, kentte yerleşik, ‘varoluşu özünden önce gelen’ kişilerden yola çıkıyorsa, ‘antropolojik’ kaygılar değil, yazınsal kaygılardır onu yönlendiren. Yalnızlık, yabancı, ayrışıklık, iletişimsizlik durumları

ve/ya da duyguları birer insanlık görüngüsü (fenomen) olabilir. Ama görüngülerin fenomenolojik betimlenmesinden çok, yazında serimlenmesiyle, bir dil içinde yaşanır ve yaşanmakta kılınmasıyla ki, insana ilişkin bilişsel (cognitif) ve sezgisel (intuitif) kavrayışımızın çevreni genişler, esneklik kazanır. Bunu olanaklandıran; öyküye öykülemedeki, kurgudaki; şiirse imgedeki, imgeleştirmedeki 'isabet' ölçüsü, kıvamı ve düzeyidir. Bu 'isabet'in tekliği, yeniliği, özgünlüğü 'heyecan' dozunu yükseltir. 'Heyecan' ve 'katılma' ise, yaygın olarak sanıldığı gibi içerikle değil, dil ve biçimle sağlanır. Sağlanan bu ortam, yazınsal iletişimin kimyasında en etkili katalizör işlevindedir. *Bodur Minareden Öte*'yi her yazın yapıtını okuduğum gibi, bu kuramsallığı söz götürür yaklaşımım ile okudum işte. Yusuf Atılgan'ın romanını öyküsüne karıştırma yacağım diye girmiştim yazıya. Sonunda şunu söyleyebilmek içindi: Bu okuma, ancak tek kilitte uyabilen anahtarlar veriyor okuyanın eline. Ama elinizdeki anahtarlar demeti kalabalıklaştıkça çilingirlikte ustalaşıyorsunuz, kendinize maymuncuklar yapmaya başlıyorsunuz anahtarlarınıza baka baka.

İ M G E K İ T A B E V İ Y A Y I N L A R I

Adam Şenel'den
güçlü metaforlarla işlenmiş bir "Kara Ütopya"

Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı

Aile kurumu ile evlilik hayatının yüzyıllardır tartışmalara yol açan çarpık yönleri, yanmış bir papirüsten geriye kalanlarla yeniden sorgulanıyor.

93 Sayfa
5 YTL

İMGE
KİTAP